

Makale Geliş Tarihi: 06.12.2020
Kabul Tarihi: 28.12.2020

Yatırımdan Kaynaklanan Anlaşmazlıklarda ICSID Tahkimi

Behnam ALİPOURVAGHASLOU

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Uluslararası İlişkiler Bölümü

behnam.alipoor@gmail.com

Orcid: 0000-0002-0851-0318

ÖZ

Çeşitli yasal kolaylıklar sağlamak amacıyla düzenlemelerin kabulü ve uygulanması, yasa koyucunun ülkedeki yabancı yatırımı teşvik ve genişletmek için ekonomik ve sosyal ilerlemelere ayak uydurmaya çalışma isteklerini onaylamaktadır. Yabancı yatırımcının beklentisi, yatırımdan kaynaklanan anlaşmazlık durumunda tarafsız ve bağımsız bir yargı makamına erişim sağlamaktır. ICSID Sözleşmesi, bireyleri uluslararası hukukun öznelere olarak tanıyan Uluslararası Ekonomi Hukuku alanındaki en önemli sözleşmelerden biridir. Geçmişte yatırıma dikkat edilmemesine rağmen, ülkeler yirminci yüzyılın sonlarından bu yana yabancı özel sermaye yatırımları ile ilgili hukuki yaklaşım konusunda giderek benzer görüşler benimsemişlerdir. Bu yaklaşım, ülkelerin yatırım konusundaki ulusal yasalarında, ikili veya çok taraflı uluslararası anlaşmalarında ve anlaşmazlıkların çözümüne yönelik olumlu yaklaşımlarında görülebilmektedir. Ayrıca bu değişimlerde dikkat çekici olan, uyuşmazlıkların üçüncü şahıslar aracılığıyla çözülmesine yönelik isteğe bağlı ve tercihli bir araç olarak özel tahkimin konumudur.

Bu çalışma, yatırım anlaşmazlıklarının çözümünde en yaygın tahkim mercilerinden biri olarak ICSID tahkim yoluyla çözülmesi konusunu incelemektedir. Bu çerçevede, ICSID'in yargısal görevi,

yetki kapsamı, tahkim talebi, uyuşmazlıkların tahkime sunulması, tahkimin teşkilat ve oluşumu, uyuşmazlıkta uygulanacak ülke hukuku, tazminat hesaplaması, yargı dokunulmazlığı ve tahkim panellerinin yargı usulleri analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: ICSID Sözleşmesi, Yatırım, Tahkim, Salini Testi, Uygulanacak Ülke Hukuku, Uluslararası Hukuk, Uyuşmazlıkların Çözümü.

International Centre for Settlement of Investment Disputes Arbitration For Disputes Arising From Investment

Abstract

The approval and implementation of regulations related to various legal facilities confirms the desire of legislators to try to keep pace with economic and social developments to expand and encourage foreign investment in the country. The foreign investor expects access to an impartial and independent judicial authority in the event of an investment dispute. (ICSID Convention) is one of the most important treaties of international economic law that recognizes individuals as subjects of international law. Despite a lack of attention to investment in the past, countries have increasingly adopted similar views on the legal treatment of foreign private investment since the late twentieth century. This can be seen in the national investment laws of countries, their bilateral or multilateral international treaties and their positive approach to resolving such disputes. Also interesting in these changes is the special position of arbitration as the preferred and preferred means of resolving disputes through third parties.

This article examines the issue of resolving investment disputes through oxide arbitration as one of the most common sources for resolving international disputes. And only some interesting aspects of the arbitration of that center, including the scope of jurisdiction of the center and its exclusivity, general thematic jurisdiction of the oxide, the capacity of the center, request for arbitration, submission and referral of disputes to arbitration, organization and composition of

the arbitral tribunal, applicable law, Analyzes the calculation of damages, judicial and executive immunity, and the judicial procedure of the center's arbitral tribunals.

Keywords: ICSID Convention, Investment, Arbitration, Salini Test, Applicable Law, International Law, Settlement of Disputes.

GİRİŞ

Taraflar itibariyle uluslararası anlaşmazlıklar üç şekilde ortaya çıkmaktadır:

A- Yabancı özel kişiler arasında

B- Devletler Arasında

C. Devlet ve yabancı özel kişiler arasında

Devletler ve Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlemesi Hakkında Sözleşme (ICSID), bu türden üçüncü tür anlaşmazlığı ele almaktadır. Nitekim, 1919 yılında özel sektör tarafından kurulan ve uluslararası bir sivil toplum örgütü (NGO) olan Uluslararası Ticaret Odası (ICC) ve Lahey'de bulunan milletlerarası ve uluslararası bir kurum olan Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) aksine, ICSID ikili bir yapıya sahiptir. Çünkü bir yandan devletler tarafından oluşturulmuş ve öte yandan, özel kişiler de anlaşmazlığın tarafı olabilmektedir.

Bu çalışma, yatırım anlaşmazlıklarının çözümünde en yaygın tahkim mercilerinden biri olarak ICSID tahkim yoluyla çözülmesi konusunu incelemektedir. ICSID Tahkim Merkezi ve Anlaşmazlık Çözüm Sistemini, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu ile işbirliği içinde Dünya İmar ve Kalkınma Bankası'nın (IBRD) 10 Eylül 1964 tarihli 214 sayılı Kararı ile kurulmuştur ve söz konusu Banka ile halen yakın ilişki içerisinde. Çünkü Sözleşmenin 5. Maddesine göre, Dünya Bankası Başkanı, oy hakkı bulunmadan, ICSID İdari Konseyi'nin de Başkanıdır. Sözleşme 18 Mart 1965'te İdari Konseyin davet ettiği devletler, Uluslararası Adalet Divanına taraf olan devletler ve Dünya Bankası'na üye tüm devletlerin imzasına açılmıştır (Madde 67). Yirmi ülke tarafından onaylanan Sözleşme, 68.

maddenin 2. fıkrası uyarınca 14 Ekim 1966 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Jalali, 2004).

Sözleşme, ev sahibi Devletler ile yabancı yatırımcılar arasındaki uyuşmazlıkların tahkim ve uzlaşma yoluyla çözülmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte, Washington Sözleşmesindeki uyuşmazlık çözüm sisteminin temel özelliği de tahkimdir.

Merkezin yetki alanına giren Sözleşmenin 25. maddesinin 1. paragrafı şöyledir: “Merkezin yargılama yetkisi, Taraf ülkeler (ya da onları oluşturan alt birimler ya da ülke tarafından merkeze atanmış temsilciler) ile uyuşmazlık haliyle ilgili yazılı rızasını Merkeze sunmuş diğer Taraf devlet vatandaşları arasında yatırımlardan kaynaklanan hukukî uyuşmazlıkları kapsayacaktır. Taraflar rızalarını sunduktan sonra hiç bir taraf bu kararını tek taraflı olarak geri alamaz.”

Bu maddeye göre Merkez, bir konu üzerinde özel yargı yetkisi ve kişisel uzmanlığa sahip az sayıdaki tahkim kurumundan biridir. (Yani Sözleşme Tarafları önceden onay almak şartıyla, yatırımdan kaynaklanan hukuki uyuşmazlıkları Merkeze iletebilmektedirler) (Askari 2012).

Merkez iki temel dayanağa sahiptir:

(A) Üye Devletlerin temsilcilerinden oluşan İdari Konsey

B- Genel Sekreterlik - Genel Sekreter, yardımcıları ve çalışanlardan oluşmaktadır.

Devletlerin bu Merkezin oluşturmasındaki temel amacı, aşağıdaki şekilde özetlenebilecek olan Sözleşme'nin giriş bölümünde açıklanmaktadır: Nihai amacı anlaşmazlıkları önlemek veya Taraf Devletler ile diğer Akit Devletlerin vatandaşları arasındaki anlaşmazlıkları çözmek olan uluslararası bir uzlaştırma ve tahkim mekanizması kurarak uluslararası özel yatırım yoluyla uluslararası işbirliği ve ekonomik kalkınma ihtiyacını karşılamaktır.

Buna ek olarak, Sözleşme 1. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, yatırım davalarının uzlaştırılması ve tahkim için gerekli mekanizmaların kurulması Merkezin amaçlarından biridir. 25 Eylül

1967'de, Merkezin İdari Konseyi, Sözleşme'nin 6. Madde 1. fıkrası A. B. C. paragrafları uyarınca bir dizi yönetmenlikler kabul etmiştir. Bunlardan bazıları:

A- Arabuluculuk ve Tahkim Yoluyla Usul ve Dava Yönetmenliği (Kurumsal Yönetmenlik) (Institution Rules)

B. Tahkim Usulü Yönetmenliği (Tahkim Yönetmenliği) (Arbitration Rules)

C- Arabuluculuk usulü Yönetmenliği(Arabuluculuk Yönetmenliği) (Conciliation Rules)

Söz konusu yönetmenlikler 1 Ocak 1968'de yürürlüğe girmiş ve 1984'te değiştirilmiştir (C.F 1984). Ayrıca, 29 Eylül 2001 tarihinde Merkez İdari Konseyi, 1 Ocak 2003 tarihinde yürürlüğe giren söz konusu yönetmelikleri değiştirmiştir. Bu yönetmenliklere ek olarak, 1978 "ICSID Ek Mekanizma Tahkim Kuralları" (Additional Facility Rules) artık en son değişikliklerle birlikte yatırım davalarının çözümünde rehberlik etmektedir.

Merkezin kendisi, Daimi Hakemlik Mahkemesi (PCA) ve Uluslararası Ticaret Odası gibi, uyuşmazlıkların çözümünü kolaylaştıran ve bu alanda başvuru sahiplerine gerekli kolaylıkları sağlayan kalıcı bir idari yapıya sahip bir mahkemedir. ICSID sisteminde uyuşmazlıkların çözümü, arabuluculuk komisyonu ve sözleşmede öngörülen hakem heyeti aracılığıyla yapılır ve Merkezin kendisi uyuşmazlıkların çözümüne bakmaz. Arabuluculuğun prosedür ve kuralları Sözleşme'nin 3.Bölüm 28 ila 35. maddelerinde öngörülen bağımsız bir çözüm prosedürüdür.

Merkez tahkiminin arabuluculuk yöntemine göre avantajının, tahkimden farklı olarak, arabuluculuk komisyonu tarafından verilen raporun bağlayıcı olmaması ve "nihai kararın geçerlilik kuralına" (Res Judicata.) tabi olmaması unutulmamalıdır. Sadece bir danışma rolü vardır. Öbür taraftan, tahkim mahkemesinin "danışma yetkisi" olmadığı, yalnızca "yargısal yetkisi" olduğu için, bu eksiklik arabuluculuk yöntemine rağmen hemen hemen giderilmiştir.

Tarafların talebi üzerine Merkez Genel Sekreteri, ihtisas hakemliklerde hakemlerin atamasını gerçekleştirebilmektedir. Ayrıca,

Merkez, 1978 Kanıt Toplama (Fact-finding) Yönetmeliği kapsamında bilgi toplama hizmetleri de sunmaktadır. Merkez, uyuşmazlık taraflarına destek imkânı sağlamaz ve masrafları kendileri ödemek zorundadır. Bu girişten sonra, Merkez tahkim sistemini anlatılacaktır.

“Uyuşmazlığın Tahkime sevk edilmesi”

Sözleşme uyarınca tahkimde ilk adım bir hakemlik dilekçesi sunmaktır. ICSID Sözleşmesi, uyuşmazlıkları Merkeze iletmek için bir zaman sınırı (Ratione Temporis) koymamaktadır. Bu nedenle, uyuşmazlığın tahkime sevk edilmesi koşulu, ulusal hukuk ve taraflar arasındaki olası anlaşma gibi uyuşmazlığın tarafları arasında hazırlanan belgeye bağlıdır.

Hakemlik davasının oluşturulmasını isteyen herhangi bir Taraf Devlet veya vatandaşı konuyu Genel Sekreterliğe yazılı olarak bildirmelidir ve Genel Sekreterlik istem veya dilekçenin bir örneğini diğer tarafa iletmelidir. istem, uyuşmazlık konularını, tarafların kimlik bilgilerini, tarafların hakemlik ve arabuluculuk davasının açılma kurallarına uygun olarak hakemlik konusundaki rızalarını içeren belgeleri içermelidir. Genel Sekreter, istemde yer alan bilgilere dayanarak anlaşmazlığın Merkezin yargı alanı dışında değil ise, istemi kaydedecektir (ICSID, M.36).

Dilekçe kabul ve kaydedildikten sonra, taraflar, Merkezde bulunan potansiyel hakemler listesinden hakemlerini seçebilmektedirler. ICSID duruşmaları ve kararları genellikle Washington’daki genel merkezinde verilmektedir, ancak taraflar herhangi bir başka yeri seçmekte özgürdür.

Sözleşme Girişinin son paragrafı, hiç bir taraf devletin, sözleşmeyi onaylamış teyid etmiş ya da kabul etmiş olduğu gerçeğine rağmen, kendi rızası olmaksızın herhangi bir anlaşmazlığı uzlaştırma veya hakemliğe sunma yükümlülüğünde olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle, uyuşmazlığı tahkime sunmak, ev sahibi devlet ve yatırımcının vatandaşı (Ratione Personae) olduğu devletin üye olması ve verilecek dilekçeye rıza göstermiş olmasıdır. Bununla birlikte, “ek mekanizma tahkim kuralları” Merkezin yargı yetkisini genişletmiştir ve koşullara bağlı olarak, Sözleşme üyesi olmayanların uyuşmazlıklarını da çözmek için Merkeze başvurmalarına izin

vermiştir. Ancak Genel Sekreterin başvuruyu kabul ettiğini tasdik etmelidirler. Bu nedenle, Sözleşmenin salt onaylanması tahkim mahkemesine yargı yetkisi vermemektedir.

Ayrıca, tarafların anlaşmasının resmi olması gerekmemektedir. Yabancı yatırımcı, yatırım ile ilgili davacı olarak merkeze tahkim dilekçesi vermesi ve davalı tarafından da dilekçenin onaylanması, aralarındaki anlaşmayı garanti edecektir. Yabancı kontrolündeki yatırım, çoğunluk veya yüksek oranda hisse sahibi olmayı gerektirmez ve hatta sahip olduğu hisselerin küçük bir yüzdesi bile yabancı kontrol olarak kabul edilebilmektedir.

“Merkezin Yetkisi”

Sözleşmenin 26. Maddesine göre, Merkezin yetkisi münhasırdır, yani Merkez aksi belirtilmedikçe, Sözleşmenin amaçladığı yatırımdan kaynaklanan uyuşmazlıkları çözenin tek yoludur. Taraf Devletler, Sözleşmenin kabulü sırasında, onay veya kabul sırasında veya daha sonra herhangi bir tarihte, herhangi bir davayı ICSID yargı yetkisinden hariç tutmak istediklerini Mahkemeye beyan edebilmektedirler. Merkezin yargı yetkisi yatırımdan kaynaklanan uyuşmazlıklar ile sınırlı olsa da, Sözleşme yatırım kavramı için bir tanım sunmamaktadır. Ancak Sözleşme kapsamında, “geleneksel yatırım kavramını, yatırımın yapıldığı ülke tarafından gözden geçirilmesi ve onaylanması şartıyla "yeni bir ekonomik kavram" ile değiştirmesi mümkündür. Sonuç olarak, askeri amaçlı inşaat projeleri sadece ticari bir sözleşme değil, bir yatırım olarak görülmelidir. Ancak, ICSID Tahkim Mahkemesinin yargı yetkisi taraflarca kabul edilmişse, bu Sözleşmede atıfta bulunulan yatırım ile ilgili belirli bir uyuşmazlığa atıfta bulunmak için bir neden olarak değerlendirilmelidir.

Gerçek olan, özel bir sözleşmenin mümkün olmasıdır. Hayati öneme sahip yatırım, yani ev sahibi ülkenin ekonomisinin gelişiminde rol oynayan yatırım, ICSID yetkisinin varlığını haklı çıkarmaktadır. Bu nedenle, doğal kaynakların kullanılması, malların üretimi ve ihracatı konusunda endüstriyel yatırımlar, demir, çelik, alüminyum üretimi, otel inşaatı ve kentsel kalkınmaya yatırım gibi sözleşmeler yalnızca geleneksel türlere yatırım yapmayı, sözleşme yapma ve

yönetme, fabrikalar kurma ve işletme, teknik anlaşmalar ve silah üretimi için lisans verme gibi konuları da içermektedir.

Sözleşmenin 25. Maddesi uyarınca, Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü Merkezin (Tahkim Mahkemesi tarafından görülebilecek başvurular ile ilgili olarak) (Ratione Materiae), yargılama yetkisi, Taraf devletler ile uyuşmazlık haliyle ilgili yazılı rızasını Merkeze sunmuş diğer taraf devlet vatandaşları arasında yatırımlardan kaynaklanan hukukî uyuşmazlıkları kapsayacaktır. Taraflar anlaşmazlıklarını yazılı olarak merkeze iletmek için anlaşmalarını beyan etmelidir, taraflar rızalarını sunduktan sonra hiç bir taraf bu olurlarını tek taraflı olarak geri alamaz. (Convention. M. 25) Elbette merkezin ek mekanizma tahkim yönetmeliklerine göre belirli durumlarda doğrudan yatırımla ilgili olmayan bir uyuşmazlığı merkeze iletmek mümkündür.

Diğer Taraf Devlet Uyuşması deyimini aşağıdakileri kapsar:

1. Tarafların uyuşmazlığı tahkime götürmeyi kabul ettikleri tarihte veya tahkim dilekçesinin verildiği tarihte uyuşmazlığa Taraf dışında bir Taraf Devletin vatandaşlığını elinde bulunduran herhangi bir gerçek kişi.

2. Tarafların, bu tür bir uyuşmazlığın bir tahkim mahkemesine veya diğer Taraf Devletin vatandaşlığının değerlendirildiği herhangi bir tüzel kişisine devredilmesini kabul ettikleri tarihte, uyuşmazlığa taraf Devlet dışında bir Taraf Devletin vatandaşlığına sahip herhangi bir tüzel kişi. (Convention. M. 25).

Eğer tüzel kişiler dava tarafı devletine bağlıysa, Sözleşmenin 25. Maddesinin 3. Paragrafı, Taraf ülkenin herhangi bir alt birimi veya temsilcisi tarafından verilen rızalar bu devletin ayrıca onayının gerekmediğini bildirmediği durumlarda, devletin onayı gerekmektedir, denilmektedir.

Daha önce belirtildiği gibi Genel Sekreter, başvuruda yer alan bilgilere dayanarak, anlaşmazlığın açıkça Merkezin yargı yetkisi dışında olmadığı sürece, tahkim talebini kaydedecektir. Başvurunun kaydedilip edilmediği konusunda tarafları derhal bilgilendirmelidir. Söz konusu koşula bağlı olarak, Genel Sekreter tarafından tahkim

başvurusunun kaydedilmesi, ICSID yargısının ön onayı olarak yorumlanmaktadır. Bunun nedeni, uyuşmazlığın açıkça Merkezin yetki alanı dışında olması durumunda başvurunun reddedilmesi gerektiğini açıkça belirtmesidir (Convention. M. 23).

ICSID Tahkim Mahkemesinin yargı yetkisinin taraflara değil, Sözleşmenin kendisine ait olduğuna dikkat edilmelidir. Çünkü taraflar sadece belirli bir yatırım davasını ICSID götürebilmektedir. ICSID Mahkemesinin yargı yetkisinin uygulamada Sözleşmeden kaynaklanması gerçeği, Mahkemenin taraflar arasında kararlaştırılan şartlara göre değil, öncelikle Sözleşmeye uyması gerektiği anlamına gelmesidir.

Sözleşmenin 41. maddesi, yargı yetkisi (Jurisdiction) ve yetki (yeterlilik) (Competenu) arasında ayırım yapmaktadır.

“yargı yetkisi”, Sözleşme'nin 25. Maddesinde açıkça tanımlanmıştır ve “yetki”, tahkim anlaşması ile çözülmesi gereken herhangi bir özel uyuşmazlıkla ilgilidir. Bu nedenle, yetki, belirli bir davada genel yargı yetkisini kullanmak için tahkim mahkemesinin takdiridir. Bunun ak, "yargı yetkisi" yalnızca taraflardan biri itiraz ettiğinde ve örneğin geçerli rızanın olmadığı iddiasında bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Elbette bu, gelecekte ortaya çıkabilecek bir uyuşmazlığa karar verme yetkisi durumundadır. Eğer ülkenin yasama organı aracılığıyla doğrudan Merkezi Tahkim Mahkemesine bırakıldıysa. Yetki ve yargı yetkisini birbirinden ayırt etmek mümkün değildir (Jalali. 2004).

“Taraf Devlet” tanımlaması nispeten basit ve karmaşık değildir, ancak Sözleşmenin 25. 1. Maddesindeki “oluşturulan alt birimler” ve “üye ülke temsilcileri” tanımları karmaşıktır. Daha fazla karmaşıklık ve zorluklardan kaçınmak için, Sözleşme'nin 25. 1. Maddesi, herhangi bir devlete, Sözleşme'yi kabul ettiği sırada, “oluşturulan alt birimler” veya “temsilcilikler” çerçevesinde yer alan ve ICSID nezdinde tahkime başvurma yetkisine sahip genel merkezlerini belirleme ve seçme imkanı vermektedir. Yatırımcı (bağlı ortaklık), ev sahibi ülkenin kanunlarına tabi bağımsız bir tüzel kişilik ise, ancak sermayesinin tamamı veya çoğu, yatırım anlaşmasına taraf olan devlete ait bir şirkete (ana şirket) aitse, bu durumda başka

sorunların çıkması mümkündür. Böyle bir durumda, bağlı ortaklığın ev sahibi devletin topraklarında resmi ve kaydedilmiş bir yeri ve konumu olsa bile, ana şirket, her iki şirketin çıkarlarını korumak için bağlı ortaklık adına hareket etme hakkına sahiptir. Her halükarda, Sözleşmenin 25/1. Maddesi uyarınca Taraf Devlet “oluşturulan alt birimler” veya "temsilcilik" tanımına açıklık getirmelidir ve ev sahibi ülke kayıtlı ofisi olan yabancı bir yatırımcı şirketin tanınması gerekmektedir. Bir diğer konu ise, bir şirketin feshi, şirketin diğeri bir şirketle birleşmesi veya bir şirketin diğerdinden ayrılmasıdır ki, bu genellikle ICSID’in ana tarafının kimliğinde değişikliğe yol açabilmektedir. Belirli durumlarda, yeni kişinin de ICSID’a başvurup vuramayacağı konusu ise, iç hukuk hükümlerine ve söz konusu uyumsuzluğa uygulanması gereken uluslararası hukuk hükümlerine bağlıdır.

ICSID tahkim şartı, devralanı da kapsamaktadır. Benzer bir çözüm, ev sahibi devletin izniyle bir yatırımcıdan yeni bir hissedara geçen yatırımı da kapsamaktadır.

Bir tüzel kişiliğin vatandaşlığı, kurulduğu ülke tarafından belirlenmektedir. Örneğin, Sözleşmeye Taraf olan ve aynı zamanda Sözleşmenin bir üyesi olan B ülkesine yatırım yapmış olan A ülkesinde kayıtlı bir tüzel kişilik, ICSID’a uyumsuzluk başvurusunda taraf olabilmektedir. Bunun aksine, bir Sözleşmeye Taraf Devlette ikamet eden bir tüzel kişilik, Sözleşmeye Taraf olmayan başka bir devletin vatandaşı ise, bu tüzel kişilik Sözleşmeye Taraf olarak tanınmayacaktır ve sonuç olarak, Sözleşmenin 25. 2(1) maddesi uyarınca ICSID’a uyumsuzluk başvurusunda taraf olamamaktadır. Bununla birlikte, ikametgahı ev sahibi devlette bulunan bir tüzel kişi, diğer Taraf Devletin vatandaşı olabilmektedir. Elbette, sermayesinin tamamı veya çoğu Sözleşmeye Taraf başka bir Devlette ikamet eden başka bir tüzel kişiliğe aitse, Taraflar bu tür bağlı ortaklıkların Sözleşmenin amaçları doğrultusunda yabancı tüzel kişilikler olarak muamele görmesi gerektiğini kabul etmişlerdir.

Sözleşmenin 25. 4. Maddesi, kabul ya da onay anında veya onaydan sonra herhangi bir Zamanda herhangi bir Taraf Devlet hangi anlaşmazlık türlerini Merkez’in yargı yetkisine sunup sunmayacağını Merkeze bildirebilmektedir. Genel Sekreterlik, bu bildirimini tüm Taraf

Devletlere gönderecektir. Bu bildirim 1 inci Paragraftaki gerekli görülen rızayı oluşturmaz.

Buna ek olarak, Sözleşme'nin 26. Maddesi, rızayı şu şekilde tanımlamaktadır: bu sözleşme çerçevesinde tarafların hakemlik için rızaları, aksi belirtilmedikçe, herhangi bir çözüm dışında bu hakemliğe rızaları demektir. Taraf Devlet, bu rızalarının ön koşulu olarak yerel idarî ve adlî (Exhaustion of Local Remedies) tüm çarelerin tüketilmiş olmasını isteyebilmektedir.

Bir uyuşmazlık davasında mahkemenin yargı yetkisine rıza, aşağıdaki yollardan biriyle yapılabilmektedir:

(A) uyuşmazlığın ICSID tahkimine sevk edilmesi koşulu, bir Devlet veya bir vatandaşı ile bir yabancı uyruklu arasındaki anlaşma ile olur;

(B) Taraf Devlet ile yabancı yatırımcı arasındaki uyuşmazlıkların ICSID tahkimine çözümlenmesine dair muvafakat beyanı olması.

(C) Taraf Devlet ile diğer Devletin yatırımcı vatandaşı arasındaki uyuşmazlıkların ICSID tahkimine çözümünü sağlayan iki taraflı veya çok taraflı bir yatırım anlaşmasının bulunması.

Hakemlik yoluyla uyuşmazlıkların çözümüne dair yönetmenliğin 39. Maddesi uyarınca, hakem heyeti, anlaşmazlığın tarafları gibi, tarafların haklarını korumak için yargılama sırasının herhangi bir zamanında kendi inisiyatifıyla geçici ihtiyati tedbirler (Provisional Measures) alabilmektedir. Diğer çözümlerin hariç tutulması da bu geçici önlemleri kapsamaktadır.

Dolayısıyla Sözleşme hükümleri, ICSID Tahkim Mahkemesinin yargı yetkisini belirlemektedir. Merkezin yetkisi kendine münhasırdır. Anlaşmazlığa, bu anlaşmazlığın Merkezin yargı alanı içerisinde olup olmadığı veya diğer nedenlerle, Heyetin yetki sınırları içerisine girip girmediği biçiminde taraflardan biri itiraz ettiğinde, itirazın geçerliliğini veya ön bir soru olarak mı ele alınması gerektiğini Heyet belirleyecektir. Sözleşmenin 41. Maddesi uyarınca Heyet yetkili olup olmadığını kendisi kararlaştıracaktır (Competence de la Competence) ve yerel mahkemelerin tahkimi düzenleyen

hükümlere herhangi bir müdahalesinin kabul edilemez olduğunu belirtmektedir. Her iki taraf ICSID tahkimine başvurduysa, ICSID Mahkemesi kendi yargı yetkisi hakkında karar verene kadar uyuşmazlığı gören yerel mahkemeler ertelemelidir (Jalali. 2004).

ICSID Yargılama Yetkisi

Merkezin yargılama yetkisinin üç bileşeni vardır (Convention. M. 25).

- A) Anlaşmazlık hukuki olmalıdır.
- B) Anlaşmazlık doğrudan asli bir işlemde kaynaklanmalıdır.
- C) Asli işlem bir yatırım olmalıdır.

Yukarıdaki bileşenlerin, Merkezin yargılama yetkisini belirleyen kriterler olmasına rağmen, bunların tanımı Sözleşmede yoktur.

Anlaşmazlığın Hukuki Olması

Taraflar için gerçek sonuçları olan somut anlaşmazlığın (soyut değil) varlığı temel bir koşuldur, çünkü ICSID, Uluslararası Adalet Divanı gibi diğer bazı kurumların aksine, belirli bir konu hakkında sadece görüş beyan etme yetkisine sahip değildir. Öbür taraftan, bu anlaşmazlık hukuki olmalıdır ve ICSID mahkemeleri ahlaki, politik, ekonomik veya tamamen ticari anlaşmazlıklar üzerinde yargı yetkisine sahip değildir.

Vakıflar Bankası icra direktörlerinin Hükümetlere inceleme ve onay için, Sözleşme metni ile birlikte sunduğu raporda şu hususlar belirtiliyor: “Hukuki anlaşmazlık terimi, merkezin yargı yetkisi dahilinde yalnızca hukuki anlaşmazlığın açıklığa kavuşturulması için kullanılmıştır ve çıkar çatışması bu çerçevenin dışındadır. Anlaşmazlık, yasal bir hak veya yükümlülüğün varlığı ve sınırları veya yasal bir yükümlülüğün ihlali için tazminatın niteliği veya miktarı ile ilgili olmalıdır.”

Anlaşmazlıkların hukuki niteliği konusuna, ICSID yargılamalarında nadiren itiraz edilmiştir. ICSID Mahkemeleri büyük ölçüde, Doğu Timur davasında Uluslararası Adalet Divanı tarafından

tanımlanan “hukuki anlaşmazlık” tanımını kullanmıştır. Hukuki anlaşmazlık "hukuki veya somut bir konuda, taraflar arasındaki görüş çatışması veya yasal çıkarlar" olarak tanımlanmıştır (Nasrullah İbrahimi. 2014) .

"El Paso - Arjantin davasında, ICSID Mahkemesi hukuki bir anlaşmazlığın, “yasal kuralların uygulanmasını ve hukuki çözümlerin bulunmasını gerektiren bir anlaşmazlık olduğuna karar vermiştir.” (EL PASO V.ARGENTİNA. 2006).

Anlaşmazlık doğrudan asli bir işlemde kaynaklanmalıdır

Washington Sözleşmesi'nin 25(1) Maddesinin açık ifadesine göre, anlaşmazlık, bir yatırıma uygun temel işlemde “doğrudan” ortaya çıkmalıdır. Doğrudan olma koşulu, somut kriterlerden biridir ve tarafların rızasından bağımsızdır. Yani, tarafların mutabık kaldığı şey ne olursa olsun, anlaşmazlık sadece bir yatırımla ilgili olmamalı, aynı zamanda mantıksal olarak onunla da yakından ilişkili olmalıdır.

Genel olarak, doğrudan yatırımdan kaynaklanan anlaşmazlıklar ile dolaylı yatırımdan kaynaklanan anlaşmazlıklar arasında kesin bir ayırım çizgisi çekmek imkansızdır. Bununla birlikte, ICSID bunların arasında ayırım yapmak için bazı belirtiler ortaya koymuştur.

Asli olmayan, ama yatırım için hayati öneme sahip olan işlemler, bu işlemler ayrı şekillerde ve hatta ayrı kuruluşlar tarafından yapılsa bile, ortaya çıkan anlaşmazlığın doğrudan değerlendirilmesini engellemez. Anlaşmazlıkların "doğrudan" kabul edilebilmesi için, onları yatırıma bağlayan ayırt edici özelliklere sahip olmaları gerekmektedir.

Yabancı Yatırım

ICSID tahkimine erişmenin üçüncü koşulu, anlaşmazlığın dış kaynaklı bir yatırım olmasıdır. Washington Sözleşmesi, sermayenin net bir tanımını yapmamıştır. Bu nedenle, sermaye yatırımları, hizmet sözleşmeleri ve teknoloji transfer sözleşmeleri olarak adlandırılan geleneksel sermaye ortaklıkları, genellikle sermayenin geniş bir yorumu, belirli hizmet türlerinden kaynaklanan anlaşmazlıklar ve sözleşmelerle ilgili yapısal ve finansal düzenlemelerle geleneksel

yatırım biçimleridir. Bunlar, geleneksel ve klasik yatırım olarak ICSID tahkimine dahil edilebilmektedir.

Çalışmalar, ICSID'a başvuru çoğu anlaşmazlıkların yeni konsept sermaye olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, Sözleşmedeki yatırım kavramı, genel olarak ülkeler ve yatırımcılar arasındaki yatırım ilişkilerinin yorumunda yer almalıdır. Ayrıca, Sözleşmedeki kavramsal yatırım eksikliği, ICSID tahkimindeki en zorlu konulardan biridir (Mujtahedi. 2011).

3- Yatırım kavramı

3-1- Sözleşme kapsamındaki genel anlamı

Sözleşmedeki somut bir kavramdan türetililecek olası tek kriter, “ ekonomik gelişme için uluslararası işbirliği ihtiyacını ve uluslararası özel yatırımların buradaki rolü” neden bahseden önsözünün ilk cümlesinde yer almaktadır. Bu nedenle sözleşmenin konusu ve amacı, yatırımın kalkınma üzerinde bazı olumlu etkilerinin olması gerektiğini göstermektedir. Ancak, ev sahibi ülkenin gelişimine katkıda bulunmayan bir faaliyete mutlaka devam etmediği durumunda, 25 (1) madde anlamında bir yatırım olamaz mı ve merkezin yetki alanı dışında mı kalır, konusu belirsizliğini korumaktadır. Dolayısıyla, bu konuda tek tip bir yaklaşım yoktur.

2- Yatırım sözleşmeleri, ulusal kanunlar ve uluslararası anlaşmalarda yatırımın tanımı

ICSID tahkimine götürülmesine taraflarca rıza gösterilmesi, yatırıma konu işlemi bir yatırım olarak kabul ettiklerinin güçlü ve açık bir göstergesidir. Tarafların projenin niteliği konusunda yeterince dikkatli oldukları varsayılmaktadır, ve Sözleşmenin uygunluk şartlarının taraflarca bilindiği farz edilmektedir.

Ulusal kanunlar ise, bazıları kısa ve genel, bazıları ise ayrıntılı ve örnekler içeren farklı yatırım tanımları yapmaktadır. Örneğin:

Madde 1: İran'da Yabancı Yatırımcıların Teşvik Edilmesi ve Korunması Hakkında Kanun 2002'de onaylanmıştır.

Yabancı sermaye - ülkeye yabancı yatırım yoluyla giren ve aşağıdakileri içeren nakit veya gayri nakdi sermaye türleridir.

- 1- Döviz cinsinden nakit
- 2- Makine ve teçhizat
- 3- Aletler ve yedek parçalar vb.
- 4- Patentler, isim ve markaların teknik bilgisi vb.
- 5- Devredilebilir temettüler
- 6- Bakanlar Kurulu onayı ile diğer konular.

4-3- ICSID İctihatlarında yatırım kavramı

ICSID, yabancı yatırımcı ile devlet arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde önde gelen mahkemelerden biridir. Bu nedenle, ICSID'in icthatları şekil ve içerik açısından büyük önem taşımaktadır. Yatırım terimi hem “Merkez” başlığında hem de “Devletler ve Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü Sözleşmesi” ‘nde yer alsa da, bu kavram Washington Sözleşmesinde tanımlanmamıştır. ICSID icthatlarının yorumlayıcı görüş ayrılıklarının temelinde böyle bir tanımın olmayışı yatmaktadır ve bu farklılıkların üstesinden gelme çabaları şimdiye kadar başarısız olmuştur.

Genel olarak, yatırım kavramının bir tanımının olmaması, uygulamada ICSID'in yargılama yetkisinin kapsamının genişlemesine yol açmıştır.

ICSID için “yatırım” tanımı hayati önem taşımaktadır, çünkü Sözleşmenin 25. Maddesi uyarınca, bir varlık veya ekonomik faaliyet, eğer yatırım olarak adlandırılabilirse, ICSID yargısına tabi olabilmektedir.

3-4- ICSID’da yatırım tanımının gelişim süreci

Sözleşmede bir yatırım tanımının olmaması ve yasal bir kavramın içeriğini ve kapsamını belirleme ihtiyacı, uygulamada yatırım tanımının sözleşme yapan devletlere iki taraflı veya çok taraflı olarak müzakere ve anlaşma yapmaya bırakılmasına yol açmıştır. Genellikle Sözleşmeye taraf olanların ihtiyaçlarına göre uyarlanan

ikili ve çok taraflı yatırım anlaşmalarındaki yatırımın farklı tanımları ve farklı mahkemeler tarafından uygulanan farklı yorumlayıcı yaklaşımlar, anlaşmazlıklar hakkında tutarsız ve tartışmalı kararlara yol açmıştır. Bu ise ICSID hakkındaki mevcut eleştirilerin ana nedenlerinden biri budur.

ICSID tahkimi, 2010 yılında Türkiye aleyhine açtığı Saba Fakes davasında anlaşmazlığın devam edeceğine karar vermiştir, “Şimdiye kadar, mevcut durumda hiçbir görüş birliği ortaya çıkmamıştır ve önerilen çözümler, çelişkili değilse de tutarsızdır ve gelecek hakemler için net bir rehberlik sağlamamaktadır.” (SABA FAKES V. TURKEY . 2010)

ICSID içtihatları, hukuk doktrin ile birlikte, anlaşmazlığın ana kaynağının yatırımın kavramsal yorumunda objektif teori (sözleşmeye dayalı bağımsız tanım) ve sübjektif teori (rıza belgelerine dayalı tanım) olmak üzere iki farklı teorinin uygulanması olduğunu göstermektedir.

A. Salini kriteri (SALİNİ TEST)

ICSID Mahkemesi'nin Salini v. Fas davasındaki kararı, yatırım kavramıyla bağlantılı olarak ICSID içtihatlarının gelişim sürecinde bir dönüm noktadır.

Bu davada Mahkeme, İtalyan olan Salini şirketi ile Fas hükümeti arasındaki yol ve cadde yapımı sözleşmesi konusundaki anlaşmazlığı incelemiştir. Bu anlaşmanın Washington Sözleşmesi ve İtalya-Fas İkili Yatırım Anlaşması kapsamında bir yatırım olup olmadığı sorusudur? Hukuk doktrini ve akademik görüşlerin yanı sıra ICSID’ı önceki hükümlerini dikkate alarak, yatırımı ayırt etmek için 4 kriter getirmiştir (SALİNİ V. MOROCCO. 2001). Doktrin ve ICSID kararlarında buna ilişkin daha sonraları Salini kriteri olarak bilinir hale gelmiştir. Bu kriterler:

- Söz konusu faaliyetin mali bir yükümlülüğü olmalıdır.
- Proje belli bir süre içerisinde gerçekleştirilmelidir.
- Yatırımcı, ekonomik faaliyetinin risk (kar ve zarar) durumlarında ortak olmalıdır.

Söz konusu faaliyet, ev sahibi devletin ekonomik gelişimi için faydalı olmalıdır. (Sözleşmenin Giriş kısmından alınmıştır)

Genel olarak, hukuk doktrini ve ICSID kararlarındaki Salini kriteri iki tür rakip yaklaşımla karşı karşıya kalmıştır:

1. ICSID yetkilerinin sınırlandırılması gerektiğini savunanlar (gelişmekte olan ülkeler)

2- ICSID yetkileri herhangi bir yabancı yatırıma genişletilmelidir (Zengin ülkeler)

Sözleşmede yatırım kavramına ilişkin herhangi bir tanımın bulunmaması, ICSID tahkimine yönelik en temel eleştirilerinden birine, yani kararların tekdüzeliğinin ve öngörülebilirliğinin eksikliği sonucu görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Burada önemli olan, yatırım tanımına ilişkin ICSID kararlarında, "biçimsel özellikler" yaklaşımının kullanımının daha başarılı olmasıdır, bu da, kararlardaki yatırım tanımıyla Sözleşmedeki yatırım kavramını yorumlamaya daha yakın oldukları anlamına gelmektedir. Mevcut durumun analizi, uygulamada ICSID yetki alanının genişlemesinin, ekonomik faaliyetlerin neredeyse tamamının, 25. Maddenin 1. paragrafı anlamında yatırım olarak tanınmasına ve nitelendirilmesine yol açtığı sonucuna varılmaktadır.

Dolayısıyla, mevcut uygulamaya göre, ticaret türü olan işlemler hariç, hemen hemen tüm mali ve ekonomik faaliyet türleri, Sözleşme'nin 25. maddesinin 1. fıkrasına tabi olan yatırım kavramı kapsamına alınmaktadır ve ICSID'in geniş yetkisini eleştiren devletler için tek ihtiyati tedbirdir, yatırım kavramının yorumu, ulusal yatırım kanunları ve yatırım anlaşmaları dahil olmak üzere rıza belgelerinin beyanında azami özen gösterilmesi ve öngörü ile hareket edilmesidir. Çünkü mevcut mekanizmalar ve içtihatlarla göre, ancak bu şekilde ICSID yetkisinin kapsamı sınırlandırılabilir.

Merkezin Teşkilat ve Oluşumu

Merkez Panellerden oluşmaktadır. Her Taraf devlet, her bir Panele atayacaktır. Merkez yönetim kurulu başkan her bir panele 10 kişi atayacaktır. Hakemler, yüksek ahlak sahibi, hukuk, ticaret, sanayi

ve maliye konularında yetkili kabul edilen ve bağımsız yargı uygulayacağına güvenilebilecek kişiler olmalıdır (Tahkim Yargılama Yönetmeliği. M. 6). Hakemler bir bütün olarak dünyanın önde gelen hukuk sistemlerini temsil etmelidir. Prensip olarak, uyuşmazlık tarafları, hakemlerini söz konusu hakemler paneli arasından seçeceklerdir. Ancak 40. madde hükümlerine göre hakemler paneli dışından da hakem seçmek mümkündür, bu durumda bu hakemler 14. maddenin 1. fıkrasında belirtilen koşulları sağlamalıdır. Usul Tahkimi Yönetmenliğinin 2. Maddesi, önceden bir anlaşmanın olmadığı durumlarda, her bir tahkim mahkemesi oluşum ve teşkilatını açıklar ve tarafların hakem sayısını ve atama yöntemini belirlemesine izin vermektedir (dilekçe sunulmadan önce herhangi bir anlaşmaya varılmamış ise). Aynı makalenin 3. paragrafında şunlar yer almaktadır: Dilekçenin sunulduğu tarihten itibaren 60 gün sonra herhangi bir zamanda, yargılama usulü üzerinde herhangi bir anlaşmaya varılamazsa, Taraflardan herhangi biri, Sözleşme'nin 37. Maddesinin (b) paragrafına dayanarak usulün belirlenmesini Genel Sekretere bildirebilmektedir. Genel Sekreter ayrıca diğer Tarafa Mahkemenin bu maddeye göre oluşturulacağını derhal bildirmelidir.

Mahkeme, Sözleşme'nin 37. maddesinin 2. fıkrasının (b) paragrafı hükümlerine uygun olarak kurulursa, taraflar Tahkim usulünün 2. maddesine uymalıdır, buna göre:

(A) Başlatan taraf (genellikle davacı) bir kişiyi hakem olarak ve ikinci bir kişiyi mahkeme başkanı olarak atar ve aynı zamanda diğer tarafı (genellikle davalı) kendi hakemini atamaya ve mahkeme başkanını kabul etmeye davet eder.

B) Davet alınır alınmaz, diğer taraf, kendi hakeminin ismini davacı tarafa bildirmeli ve ayrıca başkan olarak önerilen kişi hakkında görüş bildirmelidir veya başkan kabul etmediği durumunda, kendi adayını başvuru sahibine açıklamalıdır. Ve önerdiği başkan hakkında görüş bildirmesini talep edecektir.

37. Maddenin 2(b). Paragrafına göre seçildiği durumunda, Taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça, hakemler Sözleşme'nin 39. Maddesinin gereklerini yerine getirmek için uyuşmazlık tarafları ile aynı vatandaşlığa sahip olmayabilir; Söz konusu madde, hakemlerin

çoğunluğunun, anlaşmazlığa taraf olan Taraf Devletin vatandaşı olamayacağını belirtmektedir. Aslında hakemlerin uyuğu ile ilgili ICSID, diğer düzenlemelere göre daha sert davranmıştır. 3(1) Maddesi uyarınca, hakemlerin hiçbir uyuşmazlığın taraflarından herhangi biriyle aynı uyuğu sahip olamaz.

3(1) maddesinde belirtilen hususlar yazılı ve derhal yapılmalı ve ardından 3(3) maddesine uygun olarak Genel Sekreter aracılığıyla veya doğrudan taraflara ve bir kopyası ise Genel Sekretere gönderilmelidir.

Mahkemenin oluşum usulü ile ilgili olarak, iki ana nokta dikkate alınmalıdır:

1. Sözleşme ile Taraflara verilen öncelik;

2- Merkezin genel sekreterinin tüm şekli açıdan yargılama usulüne yönelik denetleyici rolü.

Tahkim Ek Mekanizma Yönetmenliğinin 6 (4) maddesi uyarınca, taraflar hakemlerin ve Tahkim Mahkemesi Başkanının atanması konusunda anlaşamazlarsa, Genel Sekreterin taraflara kayıt bildirimini bildirmesinden 90 gün sonra veya tarafların mutabık kaldığı herhangi bir süreden sonra, Taraflardan her biri, Genel Sekreter aracılığıyla, İdari Konsey Başkanından, hakemin veya hakemlerin atanmasını yazılı olarak isteyebilmektedir. Tahkim Yargılama Usulü Yönetmenliğinin 4 (2) maddesine göre, taraflar hakemlerin Mahkeme Başkanını kendilerinin seçmesine karar vereceklerdir.

Hakemler, Tahkim Yargılama Usulü Yönetmenliğinin 5. Maddesinde belirtilen atamalarını kabul ettiklerinde, tahkim kurulu tamamlanmış olacak ve Genel Sekreter tüm hakemlerin atamalarını kabul ettiğini taraflara bildirdiği tarihten itibaren geçerli olacaktır. Ancak, tahkim mahkemesinin kurulması şarta bağlıdır ve bu şart ise, Tahkim Yargılama Usulü Yönetmenliğinin 6. Maddesinin 2. paragrafında belirtilen Bağımsızlık Beyannamesi'nin imzalanmasına tabidir. Aslında, ilk duruşmanın sonuna kadar tarafsızlığını gösteren böyle bir beyanı imzalamayı reddeden herhangi bir hakem istifa etmiş sayılmaktadır.

Tedbirler: ICSID Sözleşme'nin 47. Maddesinde öngörülen yetkiye dayanarak, Taraflar başka biçimde anlaşmadığı takdirde, Heyet şartların böyle gerektirdiğini düşünerek, her iki tarafın karşılıklı haklarını korumak için ihtiyatî tedbirler tavsiye edebilmektedir (Mujtahedi. 2011).

Uygulanacak Hukuk

Adalet mahkemeleri önündeki uluslararası davalar kadar uluslararası tahkim davalarını düzenleyen hukukun belirlenmesi ve tanınması, onların en önemli ve temel hukuki meselelerden biridir ve davaların sonuçlarında belirleyici bir role sahiptir. İster ulusal ister uluslararası tahkim, ister uluslararası veya uluslararası ticari tahkim olsun, herhangi bir tahkim mahkemesi, yargı yetkisini aldıktan sonra davalara bakmak için usulleri, yani dava usulünü gözetlemek ve yürütmekle yükümlüdür (usul hukuku). Davanın içeriğine ilişkin karar vermek için hukuki ilke veya belirli bir kanunu ölçüt ve araç olarak bulunması ve ardından davayı aynı çerçevede değerlendirerek karar vermesi gerekmektedir (maddi hukuk). Bu tür hukuki kural ve ilkeler seti, belirli bir ülkenin hukuk sistemi veya yasası, hakim yasası, uygulanacak hukuk olarak adlandırılmaktadır (Broches, Aron. 1989).

uygulanacak hukuku belirlemede rehberlik eden, ancak bu kuralların doğru uygulanması ve yerinde uygulanması ve hatta davada bunun tanınmasına yol gösteren "Kanunlar İhtilafını Çözme Kuralları" adı verilen ilke ve kurallar olsa da, hala hangi uyumsuzluğun çözümünde hangi hukuk kuralının uygulanması gerektiği uluslararası hukukta karmaşık ve tartışmalı bir konudur.

Uygulanacak yargılama usulü hukuku

Dar anlamıyla yargılama usulü, yani hakem heyetinin oluşumu ile kararın verilmesi arasındaki dönemde yapılan işlemler ile ilgilidir, söz konusu sözleşmenin hükümlerine göre süreç aşağıdaki gibidir.

1. Sözleşme, taraflardan herhangi birinin mahkemeye katılmaması durumunda izlenmesi gereken usul gibi, yasal süreçle ilgili bir dizi konuyu doğrudan ele almaktadır (Madde 45). Veya Taraflar başka türlü anlaşmadığı takdirde, davanın herhangi bir

aşamasında, Heyet uygun görürse; Tarafları belge ve delil göstermeye çağırabilir veya anlaşmazlık alanında incelemede bulunabilmektedir (Madde 43) veya ek iddia veya karşı iddiaları belirleyebilmektedir (Madde 46) veya Heyet şartların böyle gerektirdiğini düşünerek, her iki tarafın karşılıklı haklarını korumak için ihtiyatî tedbirler tavsiye edebilmektedir (Madde 47).

2. Usule ilişkin diğer hususlarla ilgili olarak, Sözleşme, taraflar başka biçimde anlaşmadıkları takdirde, bu bölüm hükümlerine ve tarafların hakeme gittikleri tarihteki hakemlik kurallarına göre yürütülmektedir. (44. Madde)

3. Son olarak, Sözleşmede veya hakemlik kurallarınca veya tarafların anlaştığı kurallarınca kapsanmayan bir sorun arz olduğunda, Heyet soruna çözüm bulmaktadır. (44. Madde)

Tahkim kararı ile ilgili olarak Sözleşme, Mahkemenin konu üzerinde mutlak çoğunluk ile karar vereceğini kararın yazılı olması gerektiğini ve olumlu oy vermiş Mahkeme üyeleri tarafından imzalanacağını ve kararın tüm uyuşmazlık konularını içermesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca karar gerekçeli olmalıdır. Sözleşme'nin 48. maddesi, özellikle farklı ülkelerin hukuku ve uygulamalarında birçok farklılıkları göz önüne aldığımızda, bu açıdan çok yararlıdır. (belirsizlik ve anlaşmazlıkları önlemektedir)

Buna ek olarak Sözleşme, mahkemenin yeri ve şartları ile ilgili hükümler içermektedir. “taraflar başka biçimde anlaşmadıkları takdirde, tahkim yargılamaları Washington’daki Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümlemesi Merkezi’nin yürütülecektir ...”. bunlardan anlaşılacağı üzere, yargılama için başka bir yer seçmek, tahkimi düzenleyen Yargı Usulü Kanunu kapsamında hiçbir etkisi olmayacağı açıktır.

B- Uygulanacak Maddi Hukuk

Sözleşme hükümlerinin tersine, Sözleşme kapsamına giren tahkim yargılamalarını düzenleyen İchtüzükte öngörülmektedir. Maddi hukuk, yani Mahkemenin davanın özüne uygulaması gereken hukuka ilişkin hükümler yalnızca Sözleşmenin bir maddesinde geçmektedir.

ICSID Tahkim Merkezi davanın içeriğine ilişkin uygulanacak hukuk kurallarını tarafların özgür iradesi ve seçimine bırakmıştır (Broches, Aron. 1972).

Sözleşmenin 42. Maddesi, “Heyet, anlaşmazlığa taraflarca üzerinde anlaşılacak hukuk kuralları çerçevesinde karar verecektir.” Taraflara açık bir şekilde, uygulanacak hukuku seçme konusunda sınırsız özgürlük tanımıştır ve seçimlerinin Mahkeme için bağlayıcı hale getirmiştir. Hukuk kuralları ister ulusal, ister uluslararası veya her ikisinin birleşimi olsun, taraflar kendi seçtikleri hukuk kurallar üzerinde anlaşmakta özgürdür.

Taraflar uygulanacak hukuk konusunda herhangi bir anlaşmaya varamamaları durumunda Sözleşmenin (1) Maddesinin ikinci cümlesi geçerlidir. Bu cümlenin hükümlerine tabi olarak, Tahkim Mahkemesi, uyuşmazlığa taraf olan Taraf Devletin hukukunu - bu Devletteki hukuk ihtilafi kuralları da dahil olmak üzere- ve uygulanabilir tüm uluslararası hukuk kurallarını uygulayacaktır.

Merkezin icra direktörlerinin raporu ile (çeşitli devletlere sözleşmeye ek olarak sunulmuştur) duyurulmuştur: “Uluslararası hukuk” terimi, Uluslararası Adalet Divanı Statüsünün 38 (1) maddesi ile aynı anlamda anlaşılmalıdır.

42. madde hakem heyetinin adalet ve hakkaniyete dayalı karar verme yetkisine ilişkindir, “Mahkeme bu durumda keyfi ve istediği gibi hareket edemez. Konu uygulanacak hukukun kapsamı dışında ise, mahkeme davayı adil ve hakkaniyetten kaynaklanan objektif mülahazalar temelinde incelemelidir. Bu tür değerlendirmeler, büyük ölçüde tahkim hakeminin kişisel tercihlerinden kaynaklanmaktadır. Yine de hakem heyeti rasyonel bir temelde oturtmadığı sonucu gerekçelendiremez.” (Broches, Aron. 1989).

Aron Broches'a göre ICSID Tahkim Mahkemesi, aşağıdaki dört konuda uluslararası hukuku uygulayabilecektir;

1- Tarafların böyle bir anlaşmaya varması durumunda.

2. uyuşmazlık tarafı olan Taraf Devlet hukukunun, uluslararası teamül hukuku dahil olmak üzere uluslararası hukukun uygulanmasını kabul etmesi durumunda.

3. Ana konunun doğrudan uluslararası hukuka tabi olması durumunda. Taraf Devlet ile diğer Tarafın taraf olduğu Devlet arasındaki Sözleşme gibi.

4. Taraf Devletin iç hukukunun uluslararası hukuku veya bu kanun uyarınca yapılan işlemleri ihlal etmesi durumunda, uluslararası hukuk, iç hukukun düzelticisi olarak hareket edecektir (Andreas F. Lowenfeld. 2013) .

Maddi hukukun uygulanmasıyla ilgili olarak, ICSID sistemi bazı uluslararası yargı kurumlarının bir parçasıdır; Uluslararası Adalet Divanı gibi, daha gelişmiş düzeydedir; Çünkü, Uluslararası Adalet Divanı Statüsünün 38. Maddesinin aksine, ICSID Sözleşmesinin 42. Maddesinin ikinci kısmı, hakemin “kanun hükmünün yokluğu” durumunda, duruşmayı reddetmesine izin vermemektedir.

Zarar Hesaplama Şekli

Hakem heyetinin kararını tazminat ödemesine dayandırması gereken konu, kriter ve ilkeler çok önemlidir, çünkü mahkeme tarafından kararlaştırılan tazminat miktarı, bu miktarın hesaplanmasında hangi kriterlerin kullanıldığına bağlı olarak değişecektir. Tabii ki bu konu her zaman tartışma konusu olmuştur ve anlaşmazlığın her iki tarafınca çeşitli görüş ve argümanlar ortaya atılmıştır.

Ne yazık ki, zarar gören tarafa ödenecek tazminat miktarına ilişkin net bir kural ve usul bulunmamaktadır ve anlaşmazlıkların mahkemede farklı ve bazen geçici olarak çözüldüğü göz önüne alındığında, bu görüş ayrılıklarına ve konunun karmaşıklığına katkıda bulunmuştur.

Dolayısıyla, tazminatın hesaplanma yöntemi ve olayın her yönüyle anlayabilmek için, uluslararası hukukun incelenmesine ve farklı tahkim mahkemelerinin görüşlerine ve tazminatın ödenmesini düzenleyen kriterlere ilişkin kararlarının içeriklerine dikkat edilmelidir.

Witich'in kapsamlı manevi zarar (Moral Damages) tanımı, ilk olarak kişisel zararları içermektedir ve gelir veya mali giderlerle ilgili zararları içermemektedir ve ikinci olarak karalama, aşağılama, iftira,

itibar ve duygulara verilen zarar gibi çeşitli ahlaki zararları yanı sıra, sevdiklerinin kaybı sonucu gördüğü zarar ve daha genel olarak, hayattan zevk alamamaktır (Habibzadeh,, Tavakkol, Javad Nikkhah. 2014).

Uluslararası hukukta çeşitli tazminat yöntemleri

Devletlerin uluslararası sorumluluklarına ilişkin Uluslararası Hukuk Komisyonu taslak maddelerinin ikinci bölümünde,

Madde 34: üç farklı tazminat yöntemi sıralamaktadır.

Durumun eski haline döndürülmesi, tazminatın ödenmesi, tarafın rızasının alınması.

Yabancı bir yatırımcının mülkiyetinin kamulaştırılması için uygun tazminat türünün seçilmesinde, kamulaştırmanın hukuki ve hukuka aykırılığına ek olarak, uyuşmazlık çözüm merciiinin ev sahibi ülke ve yabancı yatırımcı ülkesinin hukuki görüşlerine istekli olması ve diğer bazı ulusal ve uluslararası faktörler etkilidir (Alidusti Shahraki, Naser. 2009) .

Tazminat taahhüdü, sorumlu devlet tarafından tazminat şeklinde (en yaygın kullanılan) veya farklı tazminat yöntemlerinin birleşimi şeklinde yapılmaktadır.

Devlet ile yabancı yatırım arasındaki tahkim anlaşmazlıklarında maddi ve manevi zararlar.

Manevi tazminat konusu, son zamanlarda devlet ve yatırım arasında bir dizi tahkim kararında gündeme gelmiştir.

Örneğin 2008 ve 2009'da konuyla ilgili en az beş tahkim kararı verilmiştir. Yemen'e karşı Sahra Boru Hattı projesi olayında, Tahkim Mahkemesi davacı lehine 1 milyon dolarlık tazminat ödemesine hükmetmiştir (Şirket itibarını davacı lehine kaybetmesi nedeniyle). Mahkeme ilk defa ikili bir yatırım anlaşması kapsamında maddi tazminatın manevi tazminat için uygun olduğuna karar vermiştir. Bu karar, şirket çalışanlarının acı ve psikolojik ıstırapları ve onlara uygulanan tehdit ve baskılar gibi manevi zararlar için verilmiştir. Şirketin iddia ettiği manevi zararlar, projenin uygulama sürecine Yemen hükümet güçlerinin müdahalesi, şirketin faaliyetlerini

kesintiye uğratması, çalışanları ve yöneticileri tehdit etmesi ve sonunda Yemen sınır dışı edilmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır.

Uluslararası hukukta, yabancı yatırımcılar dahil özel şahısların manevi zararlarının tazmini için tazminat ödenmesi uygun ve gerekli bir yöntemdir. Ancak hükümetlerin maddi olmayan kayıpları söz konusu olduğunda, rızasını almak iyi bilinen bir tazminat aracıdır. Uluslararası yatırım hukukunda da tazminat süreci bu şekildedir (Habibzadeh, Tavakkol. 2009).

Türkiye aleyhine açılan Avrupa Cement ve Cementwonia davası, rıza almayı devlete verilen manevi zararlar için en uygun tazminat yöntemi olarak görmektedir.

1- Manevi tazminat konusunun tahkimde nispeten uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen, sadece özel durumlarda tahkime gidilmektedir ve manevi tazminat için tek bir içtihat çıkarmak için maddi zararlar kadar incelenip kararlaştırılmamıştır.

2. Hakem heyetleri, her biri her bir olay için belirli tür ve özel koşullara bağlı olarak, tek bir ilke ve kritere ulaşmak için çok benzer olmayan çeşitli kararlar vermektedir. Ev sahibi devlet ile yabancı yatırım arasındaki ilişkide tazminat kriterleri ve bu alandaki yabancı yatırım ve tazminat konusu, günümüzde uluslararası hukukun en önemli konularından biridir. Ev sahibi devlet ile diğer ülke yatırımcıları arasında bir yatırım ilişkisi kurulduğunda taraflar, bu ilişkinin sonuna kadar kabul edilen yükümlülükler uymayı taahhüt ettiklerini düşünmektedirler. Ancak yabancı yatırımcıların mülkiyetlerinin kamulaştırılması gibi durumlarda, mülkiyet hakkı ihlal edilmekte ve bu nedenle ihlal eden taraf tazminat ödemek zorunda kalmaktadır. Ve zararın maddi yönü olduğu kadar manevi yönü de telafi edilebilmektedir.

Yabancı yatırımdan kaynaklanan zararları telafi ederken, tahkim mahkemeleri genellikle davanın maddi yönlerine dikkat bakmaktadırlar ve manevi zararlar için tazminat ödeme konusuna karar vermeye çalışmazlar. Ancak bu, manevi zararın tazmin edilemeyeceği ve gerçekleştirilemeyeceği anlamına gelmez.

Tahkim kararı, tanınması ve yürürlüğü

Sözleşmenin 48. ve 55. Maddeleri, ICSID Sözleşmesi çerçevesinde tahkim kararlarını ele almaktadır.

Sözleşmenin IV. Bölümünün 48. ve 49. Maddeleri, kararın içeriği ve koşulları ile Mahkemenin hakemler tarafından yapılmış olabilecek herhangi bir hatayı düzeltmedeki takdir yetkisiyle ilgilidir.

Sözleşmenin beşinci bölümünün 50 ila 52. Maddeleri, kararın yorumu, düzeltilmesi ve geçersiz kılınması ile ilgilidir. Tahkim kararının yorumu ve düzeltilmesi genellikle her bir uluslararası veya özel tahkim mekanizması ve kurumunda öngörülmüştür ve kararı veren tahkim mahkemesi tarafından uygulanmalıdır. Tahkim kararının geçersiz kılınmasını ayrıntılı olarak açıklayan Sözleşme'nin 52. maddesi de dikkate değerdir. Taraf Devletlerin ICSID uyuşmazlıklarının çözümüne yönelik usule ulusal mahkemelerin müdahalesini engelleme veya en azından sınırlama niyeti bu maddede açıkça görülmektedir. Diğer kurallarla karşılaştırıldığında, ICSID sistemi, ulusal mahkemelerin ICSID kararlarına müdahale etmesini yasaklayan geçersiz kılma sistemine sahiptir. Bu başlı başına yatırım hukuku alanında önemli bir gelişmedir. Kararın geçersiz kılınması talebi beş gerekçeye dayandırılabilir: 1- Hakem heyetinin uygun bir şekilde oluşturulmadığı, 2- Hakem heyetinin yetkisini aştığı, 3- Hakem heyet üyelerinden birinin rüşvet aldığı, 4- Mahkemenin temel kurallarından ciddi bir sapma olduğu, 5- Kararın dayandığı gerekçeleri belirtmediği.

Sözleşmenin Altıncı Bölümünün 53. ve 55. Maddeleri, tahkim kararlarının tanınması ve yürürlüğü ile ilgilidir. Sözleşmenin bu bölümündeki hükümler, ulusal mahkemelerin müdahalesini en aza indirmektedir; Bu nedenle, Tahkim Mahkemesinin kararları ulusal mahkemelerde incelenemez ve yalnızca ad hoc durumlarda, örneğin kanunun uygulanmaması ve hakemlerin yetkilerinin aştığı gibi özel durumlarda geçersiz kılınabilmektedir. Sözleşmenin 54. maddesi tahkim kararlarının tanınması ve yürürlüğü için özel hükümler içermektedir. Bu hükümler aşağıdaki gibidir:

(1) Her bir taraf devlet bu sözleşmeye uygun olarak verilmiş her kararı bağlayıcı kabul edecek ve kararın parasal yükümlülüklerini kendi sınırları içerisinde kendi ulusal mahkemesinin nihaî bir kararı

gibi yerine getirecektir. Federal Anayasaya sahip bir taraf devlet bu kararı Federal mahkemelerde yürütecek ve bu mahkemelerin karara Federe Devletin mahkemelerinin nihaî bir kararı gibi yaklaşmalarını sağlayacaktır.

(2) bir taraf devlet sınırları içerisinde bu kararın tanınmasını ve yürütülmesini isteyen taraf, taraf devletin bu amaçla atayacağı uygun bir mahkeme veya otoriteyi Genel Sekreterce onaylanmış kararın bir örneği ile donatacaktır. Her taraf devlet bu amaçla atayacağı uygun bir mahkemeyi veya diğer otoriteyi ve daha sonra bu atamada yapılacak değişikliği Genel Sekretere bildirecektir.

(3) Kararın uygulanması, bu uygulamanın sınırları içinde taraf devletin kararların uygulanmasına ilişkin yapacağı kanunları gereğince yapılacaktır.

Yürütme ve Yargı dokunulmazlığı

Devletler aleyhine açılan hakem heyetleri önündeki tahkim davalarının yanı sıra mahkemeler önündeki davalar, devletin dokunulmazlık ilkesinden kaynaklanan ciddi kusurlarla her zaman karşı karşıyadır.

Devletin egemenliği ilkesi bazen davalı ile aynı devletin iç davaları üzerinde yargı yetkisini engellemektedir, ancak çoğu zaman yabancı bir ülkenin mahkemelerinin ev sahibi devlete karşı davalarında tahkimin yargı yetkisini engellemektedir. Bazı ülkeler devlete mutlak dokunulmazlık tanımaktadır, bazıları ise devletin eyleminin egemenlik eylemlerinden biri olduğu durumlarda devlete yargı dokunulmazlığı vermektedir.

Dokunulmazlık, Sözleşme'nin amaç ve hedefleriyle uyumlu değildir. Yargı dokunulmazlığı, yürütme dokunulmazlığından ayrı tutulmalıdır. Birkaç istisna dışında, ülkelerin ulusal mahkemeleri - hükümetin müdahalesi nedeniyle yargı dokunulmazlığından feragat ettikleri durumlarda ve hatta hükümetin bunu hiç kabul etmediği durumlarda bile - mutlak yürütme dokunulmazlığı vermektedir.

Sözleşmenin 55. Maddesi, “54 üncü maddedeki hiçbir şey, taraf devletin veya herhangi bir yabancı devletin uygulamadan imtina edebileceği şekilde, taraf devletin yürürlükteki kanunlarına bir

aykırılık olarak yorumlanamaz.” Diğer bir deyişle, taraf devlet, tahkim kararını ulusal mahkemelerinin nihai kararlarına eşdeğer ve uygun olarak değerlendirmekle yükümlüdür.

Bazıları endişelerini dile getirmektedirler, ancak gerçek şu ki, 55. Madde devletler diğer devletlerin yürütme dokunulmazlığının gözetilmesine ilişkin politikasının bir açıklamasından başka bir şey içermemektedir.

ICSID Sözleşmesi kararlarını tüm hükümet müdahalelerine karşı koruma çabalarına rağmen, taraf devletlerden biri ICSID’ın kararlarının uygulanmasını güvence altına almak isterse, ulusal mahkemeden bir ihtiyati tedbir isteyerek başarılı olabilmektedir. Tahkim mahkemesi ihtiyati tedbirler konusunda da karar verebilir, ancak bu tür tedbirleri uygulama konusunda münhasır hakka ulusal mahkemeleri sorumludur (Hohenfelder, Ignaz. 2005).

ICSID yargısal içtihatları

Merkezin yargı içtihatları, uluslararası yatırım hukukunun zengin kaynaklarından biridir. Bunun nedeni ise ICSID’in uzun geçmişi, esnek düzenlemeleri ve devlet ve iş insanlarının güvenidir; Merkezin kırk yıllık tarihi boyunca açılan davaların birkaç başlık altında belirtebiliriz; Örneğin elektrik santrali inşa projesi, kumaş üretimi, otel ve hastane inşaatı, petrol, gaz ve altın üretimi ve çıkarılması ile ilgili davalardan bahsedilebilmektedir.

Merkez, 1980’lerin ortalarından itibaren yetki ve yetkinliğini, yatırım sözleşmeleri veya benzeri belgelerin taraflarının rızasıyla elde etmiştir. Günümüzde ise Merkezin önüne gelen davaların çoğu iç uyuşmazlıklar, kamulaştırma, davanın reddi vb. ile ilgili olup, az sayıda dava ise sadece yatırım anlaşmalarının uygulanması ile ilgilidir.

Yatırım anlaşması sayısının artışıyla, bu alandaki dava sayısı da artmıştır. Günümüzde, çoğunun uyuşmazlık durumunda ICSID tahkimine başvurma şartı olduğu yaklaşık 2.000 ikili yatırım anlaşması bulunmaktadır. Bu anlaşmaların çoğu, yabancı yatırımcılara eşit ve adil muameleyi garanti eden “Çok gözetilen ulus” (Most Favoured nation) kaydı ve yabancı yatırımların kamulaştırılmasına

ilişkin bir yasağı bulunan devletlerdir; ancak istisnai durumlar vardır; bu ise kamulaştırmanın kamu yararına olması ve zararın derhal, yeterli ve etkin bir şekilde ödenmesi şartıdır.

Sonuç

ICSID Sözleşmesinin Giriş kısmı, yatırım anlaşmazlık davaları genellikle iç hukuk sistemleri aracılığıyla çözüldüğünü, ancak bazı durumlarda uluslararası tahkim yöntemlerinin daha uygun olabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda, ekonomi ve uluslararası ticari talepleri karşılamak için yeni bir uluslararası yabancı yatırım hukuku oluşturulmuştur. Bu nedenle, uluslararası alanda yatırımı düzenleyen geleneksel kurallarda büyük değişiklikler ortaya çıkmıştır.

Çağdaş uluslararası hukukun özelliklerinden biri, devletlerin mutlak egemenliğinin aşınmasıdır. Hem egemenlik uygulamasında hem de devletler görevlerini yerine getirmek görünür olsa da, ikinci durumda daha önemlidir. Bu, özellikle hukuk bağlamında ve ICSID tahkimi dahil olmak üzere davanın yargı yetkisi bağlamında belirgindir. Yatırımı korumak için ICSID Sözleşmesi, Devletler ve diğer Devletlerin vatandaşları arasında yatırım için özel kurallar koymaktadır. Merkeze başvuru isteğe bağlı olmakla birlikte, sözleşmeye göre anlaşmazlığın tarafları hakem heyetinin kararını uygulamakla yükümlüdür. Mahkemenin kararlarına itiraz edilemez; ancak, belirli durumlarda sadece aynı karar veren makama itiraz edilebilmektedir. Her taraf devlet, anlaşmazlığa taraf olmasa bile, Merkezin hakem kararlarını tanımak ve uygulamakla yükümlüdür.

Devletler yabancı yatırımı çekmek için, yatırımcıların tüm haklarını korumak ve kendi haklarını aramaları için uygun koşullar yaratmakla yükümlüdür; Çünkü yatırım, ülkelerin münhasır ulusal yetki alanının dışına çıkmıştır. Her devletin, uluslararası anlaşmazlıkları çözmek için yalnızca kendi iç hukuk ve otoritesini kullanma zamanı geçmiştir. Uluslararası tahkimde, anlaşmazlıkları tarafsız ve ulusal mahkemelerin kendi vatandaşlarına yönelik önyargılarından uzak bir şekilde çözmelerine yönelik küresel bir eğilim vardır.

Dünyada uluslararası ticari tahkimin genel kabulü ve büyük ülkelerin bu tahkimlere yönelmesi, ülkeleri isteyerek veya istemeyerek

kendine çeken bir dalga olmuştur ve anlaşmazlıkları çözmek için bu konuda gerekli düzenlemelerin hazırlanmaması ve onaylanmaması, ticari ve ekonomik izolasyon olası nedenlerden biridir (Örneğin, İran).

Sözleşmeyi hazırlayanların amaçlarından biri, davanın tarafları, ev sahibi ülke ve yatırımcı arasında makul ve adil bir denge sağlamak olmuştur.

Sözleşme 53-55 maddeleri, bir yatırımcının arzu ettiği veya beklediği hemen hemen tüm teminat ve güvenceleri sağlamaktadır.

Kaynakça

Askari, Pooria, Uluslararası tahkimde yabancı yatırım hukuku, Ticaret Araştırmaları Enstitüsü, 2012.

Broches, Aron; (1972), The Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States.

Delaume, R. (1986), Geoges ICSID Arbitration Centemporary Problems in Internetal Arbitration, edt. By Julian Dm Lew.

Cf. G. Delaume,"ICSID Arbitration Practical Consideration", in (1984) Journal of International Arbitration, p.109.

Cf. Peter Schlosser, Das Recht der Internationalen privaten, Schiedsgerichtsbarkeit, 2nd ed., 1989, No.95, p.73.

El Paso v.Argentina (ICSID Case No.ARB/03/15),Decision on Jurisdiction,27 April 2006.para.62.

Habibzada, Tawakol, Nikkhaah jawad. ICSID tahkim kararlarına dayanarak, ev sahibi devlet ile yabancı yatırımcı arasındaki ilişkide manevi zararların tazmini için kriterler. Uluslararası hukuk dergisi. Sayı 51. Sonbahar ve Kış 1393.

İbrahimi, Sayed Nasrullah, Sajad Sultanzade, ICSID tahkim prosedürüne göre yatırım kavramı. Uluslararası Hukuk Dergisi 1393. Sayı 50.

Jalali, Mahmud, Yatırım Anlaşmazlıklarının ICSID tahkim yoluyla çözümlenmesi ve İran'ın katılım Gerekliliği, İlahiyat ve Hukuk Dergisi, 1383.

Juneidi, Laia. Uluslararası Ticari Tahkim Hukuku, Hukuk ve Siyaset Bilimi Fakültesi Yayınları, Tahran Üniversitesi, 1999.

Lownfeld, Andreas F., International Economic Law, Trans. by Habibi Majanda, Mohammad, Jangal Publications, Second Edition, 2013, s.563.

Mujtahidi, Mohammad Reza, ICSID Tahkim Sözleşmesi Kapsamında Uluslararası Yatırım Anlaşmazlığı Çözümüne Genel Bakış. İslam hukuku Dergisi. 1390

Salini v. Morocco, Decision on Jurisdiction.23 July,2001.

Saba Fakes v. Turkey (ICSID Case No. ARB/07/20), Award of 14 July 2010, para.97.

Shahraki, Ali dosti, Nasir: "Yabancı yatırımda kamulaştırma tazminatı". Üç Aylık Hukuk Perspektifleri Dergisi, Adli Bilimler ve İdari Hizmetler Fakültesi, s. 46 ve 47, İlkbahar ve Yaz 2009.

Seidl Hohen Volder Ignaz, Uluslararası Ekonomi Hukuku. Çeviri. Sayed Qasem Zamani.Tehran: Shahr-e-Danesh Hukuk Çalışma ve Araştırmaları Merkezi. Üçüncü Baskı. 2005.